

FALUSI MÁRTON

Keményen kötöző, tündéri láncok

Márkus Béla: Szólamból szólamra

FALUSI MÁRTON (1983) Budapest

Két esztendővel ezelőtt kétszeres megtiszteltetés ért; egyszerre szerkeszthettem kötetet – mintegy ezeroldalnyi szövegből válogatva – Márkus Béla nagyjából tíz év alatt született és addig csak folyóiratokban publikált esszéiből, tanulmányaiból, valamint – a szent célért egész munkásságát átforogtatva, *horribile dictu* tűvé téve – készülhettem akadémiai székfoglalójának laudációjára, ami – *Szólamból szólamra* evickélve – egy államvizsgát is kitett volna, már ha az irodalomban az *irodalomból*, a schilleri „szép látszat államában” a *szép látszatokból* bárki is sikeresen levizsgálható. Ha most visszaemlékszem erre a több hónapos időszakra, legalább akkora bajba kerülök, mint a reménybeli olvasó, aki rendszeresen böngészi a kurrens közleményeket, és folyton-folyvást „Márkus Bélába botlik” – a szerencsés találkozásokért adjon hálát az égnek! –, akár egy-egy modern történeti intervallum, akár a frissen megjelent könyvek értékelésére kíváncsi. A szerkesztési feladat lassacskán afféle válogatott kötet összeállítására bővült ki, hozzágondolva az életmű egészét, és ambicionálva, hogy a kötet iránt fogékony, kényes intellektus – mindnyájunké – egy, a 20. és a 21. század magyar szépliteratúráját hosszú évtizedek óta átfogó és befogadó – vagy átfogóan befogadó – elme irodalmi tudatának – bocsánat az agysebészi kifejezésért – valamiféle metszetét lássa.

Márkus Bélával 2007 januárjában, Lázár Ervin temetésén fogtam kezét először. Téli idején sodort mellé a gyászmenet; engem, a kétszeresen is megindult egyetemistát, aki éppen fél esztendeje próbáltam felnőni munkámhoz, a Hitel folyóirat szerkesztéséhez. Egyidejűleg toporogtam a farkasréti földdel megnyíló égi kegyelem, valamint egy irodalmi panteon előcsarnokában, amelynek szobrait le-lecsalogatták posztamenseikről a keddi lapszeánszok. A valóságos sírhelyhez és az üdvösség felé igyekvők hozzám, elkerekedett szemű bémésködőhöz képest ugyanolyan szellemi távolságban lépkedtek, jóformán valahányukat csak könyvborítókról ismertem, akikkel együtt nehezen fogtam föl, hogy a mágikus humorú író soha többé nem lép s ül közénk ama magaslatról. Márkus Béla – a helyzethez mért szertartásossággal – ekkor jegyezte meg huszonhárom éves hasonmásomnak, hogy ha szerkesztő vagyok, hát azok számát gyarapítom, akiktől – szerzőként neki is – „tartani kell”. Annyit pedig a még nálam fiatalabbak és kevésbé szemérmesek is tudtak, hogy ha valakitől, Márkus professzortól mindenképp lehet, sőt tanácsos „tartani”, hiszen kíméletlen bírálatai tárgyilagosak ugyan, ám csöppet sem szenttelenek, így szétszakítják a feljebbvalóhoz, valamint a felebarátokhoz „keményen kötöző”, „tündéri láncokat”. Nyelvét öltögette és fülembe csöngött egyik idős pályatársam – itt és most műfajidegen, ezért nem komilfó – 47. számú bökverse, a kritika tárgyának antirecenziója, amelyen ma már jóízűen mosolygok, ha eszembe jut, mert az én nemzedékem kizárólag a negatív tartalmú észrevételekkel vághat fel – persze ha Márkuson kívül írnának efféléket –; azokról ugyanis elképzelhető, hogy nem „haver” tollából származnak – szigorúan viszonyossági alapon. Bizony az irodalomtörténész holtak, a kritikus élő elevenek fölött ítélt; „veszélyes ember”, aki egyszerre viseli mindkét tisztséget.

Márkus Béla olyasvalaki, akitől tartani kell, és azon kevesek közé tartozik, akik valódi kritikát írnak, emiatt pedig megengedhetem magamnak azt a „luxust”, hogy az ő könyvéről rendhagyóan nyilatkozzak meg. Bármelyikünk bármikor szembetalálkozik Márkussal, a tanár úr kívülről idéz komplett strófákat, passzusokat legutóbbi publikációnkból, tekintet nélkül a megjelenés helyének centrális vagy periférikus jellegére. Ő tehát valóban *mindenkit olvas* – talán még ezt a kritikát is! –, sőt meg is jegyzi az olvasottakat, ami miatt időnként, rövid időre bármelyikünk fontosnak érezheti magát – azért ezt ne vegyük véresen komolyan. Humorérzéke ugyan legendás – ezúttal sem apellálok másra –, köztisztelőben álló személy lévén mégsem illő vele visszaélni. Munkássága elsősorban két fogalom köré rendeződik, amelyek ontológiai elemzését érdemes elvégeznünk; nevezetesen a *kritikus szerepfelfogását* és a *filológiáét*. Mindkettőt gyanúba keverték az utóbbi évtizedek. Előbbi érvényesülését inkább gyakorlati, intézményes okok akadályozzák, utóbbi szemügyre vétele viszont velős his-

toriográfiai és episztemológiai következtetéseket von maga után. Márkus Béla tanulmányainak világszemlélete és stílusa az irodalomkritikus *ideáltípusát* képzik meg, ezért az ő tudománykonceptiójának vizsgálatával példát is állítunk – nem statuálunk – magunk elé. Az ásatag pozitívizmust meghaladó, ám a relativizmus csapdáját messzire kerülő történelemszemlélet, múltreprezentációs stratégia pedig szintúgy megfontolandó.

Mi lenne a kritikus feladata? Mindenekelőtt Dávidházi Péter híres formulájának alkalmazása; „normatív értékelés” és „értékelő normaképzés” egyszerre. A kritikus ízlésítélete egy „teljes világképben” nyer létjogosultságot, „nem csak műformák felett ítél” – írja Gyulai Pál –, szerepköre nem korlátozódik az irodalom szolgálatára – állapítja meg Dávidházi. Tőle valók az alábbiak. „A kritika nemcsak azért alkotja meg a fogalmait, hogy megmagyarázhassa a műveket, hanem azért is magyarázza a műveket, hogy megalkothassa fogalmait; nemcsak azért tisztázza normakészletét, hogy értékelhesse a műveket, hanem azért is értékeli a műveket, hogy tisztázhassa normakészletét.” Márkus az ízlésítélet virtuóza – s itt egy pillanatra tétovázom, a lírai én mintájára kis híján a kritikus-évre cserélve le a mondat alanyát –, folyton „önmagát tisztázó”, identifikáló; eredményeképpen párhuzamosan fejlődik, sőt nevelődik a kritika alanya, és válnak egyre kivehetőbbé a kritika tárgyának kontúrjai. Ez a hermeneutikai oszcilláció legalább annyira leküzdhetetlen, mint amennyire nehezen kerül egyensúlyi állapotba. Valamelyik végletbe gyakorta kileng a megismerés képzeletbeli ingája: vagy az értékmentes tudományosság, vagy a nyíltan elfogult szubjektívizmus irányába. Előbbi a tudományos fogalmak normatív erejével értelmetlenné, nyugtázza le, sőt hatástalanítja a művészi alkotóerőt; utóbbi a klasszikus idealizmusból származó, rendíthetetlen „jóízlésnek” veti alá a művészi megnyilatkozást. A két szélsőség közös ismérve a *statikusság látszata*: számukra az elvont elméleti konstrukció vagy a személyes esztétikai élmény afféle platina méretetelon, amelyhez csak hozzá kell illeszteni a vizsgálandó művet, és konstatálni a különbséget. A valódi kritikus vagy – Márkus mondatfűzését mímelve – *a kritikus, a valódi* a műalkotás elemzésekor applikálja, egyszersmind felülvizsgálja normakészletét. A mű nem mutatkozik meg önmagától, szükséges, hogy az értelmező a hagyományba iktassa; ám nem is pusztán az értelmező hagyományképeinek illusztrációja. A két végpont azonban másként is megközelíthető. Aki beleszédül a hermeneutikai körökbe, hajlamos azt hinni, hogy a jelentésnek éppúgy nincsen középpontja, mint ahogy az értelmező szubjektum részecskéjének sem a helyét, sem az impulzusát nem határozhatjuk meg. Márkustól egyaránt idegen a kritikai racionalizmus és a relativizmus; az elfogulatlanság illúziója és a kritikus vélemény monopolizálása, az ízlésterror. Vallja, hogy az esztétikai tapasztalat egyben azonosságtapasztalat is, valamint – Görömbei András terminológiájával – „létérdekű” szemléletet kíván.

Márkus Béla tanulmányain nem uralkodik el teoretikus pallérozottsága, csak akkor hivatkozik az elméletre, amikor nélkülözhetetlen; hagyja, hogy a művek magukért beszéljenek. Ebből az attitűdből következik, hogy Márkus a magyar kritikaírói tradíció dichotómiájára hederít: irodalomtudományos metaszoვეgei nem „reflektálják agyon” írásait; oldott, gördülékeny és hajlékony stílusa fegyelmezett, nem válik önműködővé. Elméleti alapvetése tulajdonképpen a *stílus maga*, amelyet leginkább „epiko-kritikusnak” keresztelhetünk el. Az irodalomtörténész Horváth János és Barta János világos stílusát ötvözi a legnemesebb esszéizmussal, Schöpflin Aladár, Cs. Szabó László, Szabó Zoltán és Németh László beszédmódjaival. Miként nem igazodik módszertani vagy stílári elvárásokhoz, *különféle* esztétikai világnézetek, irodalmi szemléletmódok jeleseiről vagy derékhadáról ad határozott képet, kanyarít árnyalt portrét. Úgy haladja meg a pozitívizmust, valamint az elméletek ideológikus előírásait, hogy a történelmi tények, a műrészletek, a gondosan feltárt és adatolt fogadtatástörténet elemeiből komponálja meg tanulmányait. Eljárása bátran hívható afféle montázstechnikának; monográfiai és rövidebb opusai mindig megépítik narratív struktúráikat, amelyek alapján az olvasó legtöbbször maga szűrheti le a tudományos konklúziót, önállóan rekonstruálja a bizonyított hipotézist. Berendez tehát egy világegészt az irodalomtudós, ahol analeptikusan és proleptikusan játszhat a sorjázó érvek, motívumok időrendjével is. Márkus szilárdan veti meg lábát a tényálladékon, eltökélten foglal állást esztétikai, irodalompolitikai, életrajzi kérdésekben; de úgy, hogy sokszor csak elének tárja tudását, kutatómunkája eredményeit. Úgy korhol, dorongol, döngöl a sárba, adagol vitriolt, akad fenn gyűszűnyi pontatlanságokon, üti meg a kajánul csípős hangot, hogy látszólag méltat és méltányol. Nemcsak mondatszerkesztése sajátosan egyedi, hanem citációs logikája is. Az idézeteket nem nyomatékul, cáfolatul vagy alátámasztás gyanánt, hanem a szövegszervezés eszközeként használja, olvasztja nyelvébe bravúros változatossággal. Monostori Imre találóan jellemzi

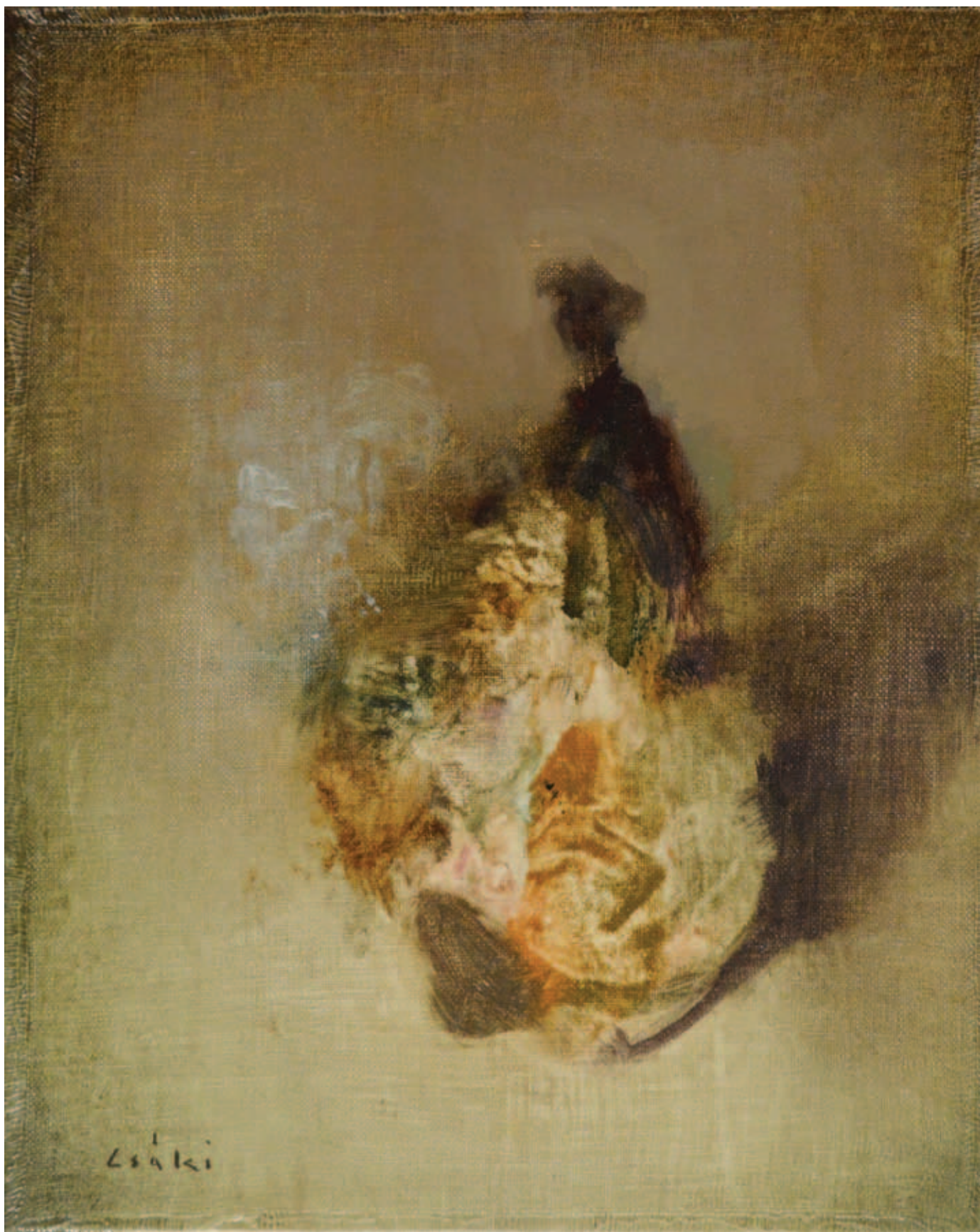
„Márkus oknyomozó, ezt a sajátos konfliktusrendszer-szövevényt tapintatosan, de azért mégiscsak határozottan föltáró és finom empátiával összerendező – már nem is mint irodalomtörténeti-kritikus, hanem inkább szociálpszichológiai vonatkozású – kutatói, írói ténykedését”.

Mindezt leginkább a kötet I. része igazolja: széles perspektívájú, mozgalmas tabló részletezi a kommunista hatalomátvétel „deliterarizációs” törekvéseit, majd – éles váltással – az irodalmin kívüli szempontokat az irodalom legsajátabb szempontjainak álcázó kanonizációs eljárásokat a rendszerváltás után. Ekként a kétes értelmű „népvezetési irodalompolitika” (Boka László kifejezése) kilencvenes években történő elutasításához kísértetiesen hasonló „magabiztossággal kapott hangot” Révai József korábbi, „az értéktudat” „átállításának szándéka s biztos hite”. Impozáns számú tanulmányt és irodalmi publicisztikát sorakoztat föl Márkus a kétféle szemléletmód egy töről fakadó önkényességének és eszmetörténeti alapozottságának bizonyítása végett. „A nemzetköziségtől való leszakadás eléggé megfoghatatlan félelme” a kánon indokolatlan beszűkülését és az irodalom megbecsültségének hanyatlását, az irodalmiság térvesztését eredményezte. Lenyűgöző apparátus felvonultatása után fogalmazza meg az elemző: „a magyar irodalom nem lehet áldozat a kulturális egységesülő világ oltárán. Nem következhet olyan hagyománytör(tén)és, amely paradigmaváltás helyett irodalmunk egészének leváltását hozná magával.” Az *Egy mondat a gyarmatosítókról* pamflet ironikus modalitással vet számot egy másik, hagyományosan torz gondolkodásképpelttel (bibói alkattal), amikor a kisebbségi magyar kultúra – „az emberi sorskérdések” fennhéjázó örve alatt – az anyaország „gyarmatosítása” ellen emeli fel szavát, és a nemzeti önazonosság, a nemzeti önismeret jelgésében a „vidékiességet” – magyar szakterminussal: a provincializmust – éri tetten.

Egyre megszokottabb, hogy a kritikus az irodalomtudományos diskurzusok résztvevője; általános elveket erőszakol az egyedire, fogalomkincsét tolvajnyelven sajátítja el; absztrahál, transzponál és konstituál. Nemcsak a szélesebb olvasóközönséghez nem kíván odafordulni, de azt sem érzi tisztének, hogy a szűk módszertani problémákon túl megvilágítsa a kulturális kontextust, a tágabb összefüggéseket. Sőt véleményt sem alkot, csupán a tanszéki presztízsharcok paktumát és a füstös kártyapartikon lezsugázott kánont védi; ha kell, élete árán s a valósággal szemben makacsodva. Márkus Béla azért is hiteles, mert átbújik a leeresztett sorompók alatt, mikor már zakatol, túlköl a mozdony; nem szolgál csoportérdeket, ám erős az értéktudata, és akkor is szolidáris marad, ha kritikája elmarasztaló. Ezért nézi – írásai erről árulkodnak – rossz szemmel, s látja nagyon is élesen, hogy az Alföld folyóirat horizontja miként szűkül be deszkarésnyire. Azé a folyóiraté, amelynek szerkesztője, később főszerkesztője volt, s ebbéli minőségében a hírhedt görény hatványakát oly sokszor elnyiszálta; józanul, mégsem latolgatva, hogy a nagy teljesítmények vajon a föld alatt vagy a föld fölött születtek-e. A kötetben a Vörös László *Szigorúan ellenőrzött mondatok* című könyvéről írott kritika pedig a Tiszatáj kultúrpolitikai birkózásait eleveníti föl, majd betekintést nyerünk abba is, hogy Pintér M. Lajos miként gyűjti össze az *Ellenzékben* szerzett történelmi tapasztalatait. (Effe-le, hiánypótló filológiai munkára adta fejét Márkus nemrégiben a Csoóri Sándor és a hatalom kapcsolatát gazdag színárnyalatokkal festő, monografikus méretű tanulmányában: *Röpiratok változatai. Csoóri Sándor a hatalom látóterében*.) Nem vitás, hogy az irodalmi ízlésítélkezés kultúrafüggő kódjait, öröklött mintázatait csupán a történelmi tapasztalatok fényében tapinthatjuk ki; akár tetszik, akár nem, a *mi és miért* tetszik kérdéseit ma sem tehetjük föl a *ki és miért* mondja „világnézeti” kérdéseit mellőzve: Márkus tanulmányai e kóros elváltozást a gyökereinél fogva tépik ki vagy kezelik.

Az irodalomtudós legfőbb fegyverténye, ha tárgyilagos és valóságghű. Aligha találunk ma, az elméletek túltengése idején olyan irodalmárt, aki Márkus Bélánál jobban ismerné az *adatokat* és a *textusokat*, amelyekről beszél. Jóllehet a filológiát nem a posztstrukturalista elméletek inszINUÁLTÁK először, manapság divat, hogy pozitivistá maradványként alábecsüljék. No meg ide vág a frappáns, fichtei szállóige: „ha filozófiám nem felel meg a tényeknek, annál rosszabb a tényeknek”. A történetekkel szembeni bizalmatlanság már az eredetileg klasszika-filológus Nietzscheben is felébredt. Gondoljunk a *Mi, filológusok* című tabudöntésére, de *A történelem hasznáról és káráról* gondolatmenetére, „korszerűtlen elmélkedésére” is. A német filozófus azt hánytorgatta fel, hogy az „általános műveltségben szenvedő” kor elernyeszti a filozófia bátorságát: „a történelmet csak erős egyéniségek bírják el, a gyengéket teljesen kioltja” – írta. A külsőséges konvenció, a tartalom nélküli forma, mely pusztá áöltözöt, a cselekvéssé nem váló műveltség billoga ráégett a filológusokra. A szükség-szerűségként felfogott eszkatológiát, a „történelem epigonjainak” kultúráját, amelyet megbénított a túl sok tudás és emlékezés, hamar a feletés és műveletlenség kultúrája váltotta fel, amely viszont

CSÁKI RÓBERT, Prelúd I. és II., 2016

csak cselekszik, talán még okoskodik is, de sohasem gondolkodik. Mára aztán Hayden White történelmet fikcionalizáló, az irodalmi narratológiát kiterjesztő elmélete ugyanúgy könnyűnek találtatott, mint Paul de Man dekonstrukciója. Mindkettő azért vált védhetetlenné, mert antihumanizmusuk kikezdte az erkölcs végső imperatívuszait. A haláltáborok nem minősíthetők fikcióvá, ez előtt még White-nak is kapitulálnia kellett, mint ahogy de Man náci kollaboráns cikkei sem törölhetők ki az archívumokból mint ironikus „grammatológiaiak”. A szerző igenis él; életrajzának téthelyzetei hatással vannak stiláris és cselekménybonyolító választásaira. Az „antikvárius” és a „monumentális” történelemszemlélet – Nietzsche fogalmaival – nem rehabilitálható többé, ám a történelem ítélőszékét sem hagyhatjuk üresen, ha emberi arcunknak legalább néhány vonását felismerhetően akarjuk az utókorra örökíteni.

Márkus Béla az egészséges nemzeti önismeret eszméjéről nem metszi le a természeténél fogva odatartozó irodalomtörténetet, mint ahogy Ablonczy László, Imre László és néhai Görömbei András, bensőséges pályatársai sem, akiknek szellemisége és virtuális alakja vissza-visszatér a kötet lapjain. A IV. rész – hogy előreszaladjak – a szerző számára emocionálisan is „kedves” kollégákról, „delikvensekről” szóló írások locusa; felvillantja Gál Sándor, Király László, Nagy Gábor, Oravecz Imre, Borbély Szilárd, Tamás Attila, Olasz Sándor, Imre László és Szokolczay Lajos pályaképét. Ugyanakkor Márkus nem idealizálja a 20. századi magyar irodalom szereplőit; sem a jelenben, sem a két világháború között alkotókat, sem a határon túli magyar irodalmak auktorait – három fő kutatási területét kiemelve. A II. és a III. rész Reményik Sándorról, Bánffy Miklósról, Szép Ernőről, Páskándi Gézaról, Sütő Andrásról, Cs. Szabó Lászlóról és Szabó Zoltánról éppúgy egy-egy tudományos probléma, eszmetörténeti incidens – például a „Schisma-pör” – kontextusában beszél, mint a kevésbé ismert Horváth Istvánról vagy a vitatott megítélésű Wass Albert-életműről. S csak én tudom a szerzőn kívül, mindentudó szerkesztői göggel, hogy mi minden (lényegi) maradt ki koncepcionális vagy terjedelmi okokból (ilyen a Debreceni Irodalmi Napok kronológiájáról írott historikus áttekintés). Márkus Béla ugyanis, írásról írásra, mintha egy tekintélyes modern irodalomtörténeti kézikönyv fejezeteit készítené elő. Azonos mércével mér, a minőségi kritériumok nem elegyítenek tematikus vagy doktriner szempontokat; számára nem attól emelkedik ki egy életmű a kulturális emlékezetből, hogy szüntelenül a nemzetről deklamál, vagy – éppen ellenkezőleg – a személyes és kollektív identitás lebontásáért perel.

A schilleri „szép közlés” nem tűri a félreértést, ha jó szándékú értelmező hajol közel hozzá; Deleuze és Guattari *hivatalossá tett* nemzet- és kisebbségfogalmát élből cáfolja. A filozófusbrigád szerint ugyanis a nemzet nem egyéb, mint „etnobusiness”, kategoriális identitás, elnyomó narratíva, mely feltételezi az alávetett Másikat; a kisebbség pedig ugyancsak arról ábrándozik, hogy a hierarchia csúcsára kerüljön, s végül a domináns többségtől átvegye a hatalmat. E tétel teljesítményének amplitúdóját – mindenféle okfejtés nélkül – eleve kioltja a *plurális hozzáállás*; az a szélesvásznú tábló, amelyet Márkus Béla könyvei festenek. Tanulhatnának tőle a Deleuze és Guattari kinyilatkoztatásának áhítattal adózó, határon túli tudományos műhelyek, például a pamfletben nevesített vajdaságok, amelyek az anyaországot csupán gyarmatosító kultúrának érzékelik. Márkus „sine ira et studio” prezentálja a Forrás-nemzedékek értékeit éppúgy, mint a symposionistákét. Senki nem végezte el olyan alapos tárgyi tudással Wass Albert és Nyíró József munkásságának műközpontú elemzését, mint Márkus, ahogyan ő tisztította meg az írók curriculum vitae-it is a rájuk rakódott mítoszoktól. Emellett szisztematikusan felhívja a figyelmet azokra az írói teljesítményekre is, amelyek megítélése hullámzik az időben; a ritkán emlegetett Berde Mária, Szenteleky Kornélra vagy Markovits Rodionra, a mostanában csekélyebb vagy éppen újra egyre intenzívebb népszerűségnek örvendő Kuncz Aladár, illetőleg Bánffy Miklósról. Nagy ívű tanulmányokban kimerítően taglalta Sütő András közéleti szerepvállalásait (*Emlékek tükrében Sütő András*), szigorúan a tényekre és írásos dokumentumokra szorítkozva, hogy ki-ki maga döbbenhetett rá, miféle prizmákon áthatoló, megtörő fénynyalábok torzítják az erdélyi író recepcióját.

Taxatív felsorolását meg sem kíséreltem azoknak az íróknak, akiknek életművével Márkus Béla behatóan foglalkozik, és akik kényszerűen nem válnak főszereplővé e kötetben, mert túlfeszítenék annak kereteit. Privát parnasszusa megannyi széles hegyhát és szelíd lanka. Márkus a kisebbségi magyar irodalom identitáskérdéseit szintúgy a mű és a valóság eseményszerűségének egybeforgatásával fogalmazza meg, mint hajdanán „a műveket kihívásokra adott válaszoknak tekintő” – ahogy Juhász Béla rögzítette – Sarkadi Imre-monográfiájában. Kiváltképpen a transzszilvanizmus, a „nem

lehet”, a „lehet, mert kell”, az „itt állok, másként nem tehetek”, vagyis a „menni vagy maradni”, a helytállni, megalkudni vagy kivonulni gyöngyfűzéses oksági láncát fejtí föl. Márkus Béla nemcsak a színvonal szerinti osztályozás kockázatát vállalja, hanem a különféle kánonképzési gyakorlatok értékelését; így a normarendszerüket egyetlen igazságként sulykolók, az intézményes stallumokhoz foggal-körömmel ragaszkodók hűtlen kezeléseit leleplezi, és szakmai bizonyítékokkal látja el az alternatívát kínálókat. Nincs könnyű dolga a „nagy olvasónak”, aki ezenkívül az értékelvű szellemi társulás ügyvivője is. Betöltött pozíciója sem a kapcsolati tőke kamatoztatását, sem a ratifikációt nem segíti elő. Lázár Ervin temetése óta sokszor kellett Farkasréten találkozoznunk. Nagy Gáspártól és Görömbei Andrásztól vehettük talán a legfájóbb búcsút. Kevés hozzájuk fogható autonóm, „lelkileg független”, „helyes egyensúlyérzékű” személyiség formálja befolyásosan az irodalmi közéletet. Sokan elszigetelődnek, mások lavíroznak. A legtöbb kritikus annyit sem olvas, mint az írók, akiket tudvalevőleg csak összezavarna a szertelenül csapongó tájékozódás. Márkus Béla személyében, e kötet tanúsága szerint is, a hajlíthatatlan ember princípiumára ismerhetünk rá.

Akivel még – feltéve, ám meg nem engedve – egyet nem érteni is fölemelő érzés. (*Hitel Könyvműhely, 2017*)

CSÁKI RÓBERT, *Műterem*, 2015

CSÁKI RÓBERT, Üvöltés, 2017

CSÁKI RÓBERT, Bazaróza, 2016; Hagyaték I., 2014